

Berawirdiya destana Memê Alan û Mem û Zîna Ehmedê Xanî*The Comparison of Memê Alan epopee and Mem û Zîn of Ehmedê Xanî**Remziye Aslan¹***Abstract**

The subject of this study is the comparison of the Memê Alan epopee and Mem û Zîn mathnawi of Ehmedê Xanî. In this article, both literary works are assessed according to the pluralist method of Comperative Literature. Our purpose is to address similarities and differences of these works in the perspectives of theme, motif and style. According to an opinion between the Kurds, Ehmedê Xanî was inspired from Memê Alan epopee while writing Mem û Zîn. This is the reason for selection of these two works for comparision. One of the work is written and other is oral. Both works belong to different periods of the same culture.

Keywords: Meme Alan, Mem u Zin, Ehmede Xani, Literary Work, Epopee, Mathnawi, Comperative Literature.

Özet

Bu çalışmamızın konusu Memê Alan destanı ile Ehmedê Xanî' nin Mem û Zîn adlı mesnevisinin karşılaştırmasıdır. Bu makalemizde iki eser, Karşılaştırmalı Edebiyatın çoğulcu yöntemine göre değerlendirilmiştir. Amacımız burada her iki eseri de konu, motif, biçim, farklılık ve benzerliklerine göre değerlendirmektir. Kürtler arasındaki bir görüşe göre, Ehmedê Xanî Mem û Zîn adlı eserini Memê Alan Destanının etkisinde kalarak yazmıştır. Bundan dolayı iki eser karşılaştırma konusu olarak seçilmiştir. Karşılaştırmamız biri yazılı diğeri sözlü iki eser üzerinde yapıldı. Her iki eser de aynı kültürün farklı dönemlerine aittir.

Anahtar sözcükler: Memê Alan, Mem û Zîn, Ehmedê Xanî, Eser, Destan, Mesnevi, Karşılaştırmalı Edebiyat.

Recommended citation:

Aslan, R. (2015). Berawirdiya destana Memê Alan û Mem û Zîna Ehmedê Xanî. [The Comparison of Memê Alan epopee and Mem û Zîn of Ehmedê Xanî] *International Journal of Kurdish Studies* 1 (2), pp.73 – 88.

¹ Corresponding Author: Dicle University, MA Student of Kurdish Department – Turkey
E-mail: karagulremziye@hotmail.com

DESTPÊK

Bingeha wêjeya hemû netewan dibe du beş, wêjeya devkî û wêjeya nivîskî. Heman cure di Wêjeya Kurdî de jî heye. Destana *Memê Alan* berhemeke wêjeyî û devkî ye, *Mem û Zîna* a Ehmedê Xanî jî berhemeke nivîskî ye û li gorî rêbazên mesnewiyê hatiye nivîsîn. Her du berhem jî, di çand û dîroka Kurdan de xwedî dengvedanên mezin in, ji bo Kurdan xwedî nirxeke neteweyî û dewlemendiya Wêjeya Kurdî ne. Der heqê vê mijarê de Celadet Bedirxan wiha dibêje; “Di folklorê me de, bêşik şaheser Memê Alan e. Memê Alan malê milletekî Ewropayî biwa, Xwedê dizane di heqê wê de çend cild kitêb dihatine nivîsandin. Me Kurdan ewçend gûh nedaye, şair û rêberê me ê Ehmedê Xanî pê ve” (Veguhêz: Wikander, 1996:15).

Di vê gotarê de jî ji bo berawirdiya her du berheman, me pirtûka *Memê Alan* a ku ji aliyê Roger Lescot ve û li gorî bilêvkirina wî “Min destana Memê Alan a ku ji hêla Miço ve dihatê strandin, kir bingeh ji berhevoka xwe re” (Lescot, 1997:9), ji bo *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî jî me şîroveya Perwîz Cîhanî hîm girt. Ev her du berhem ji bo berawirdî wekî hîm hatin hîlbijartin û berawirdî li gorî wan berheman hat çêkirin.

“Lêhûrbûyîna berhem an jî nivîskarê ji yekî zêde, berî her tiştî navbereke rexneyî û objektîfî bidest dixê. Berawirdkirin rasterast li ser du berheman nayê çêkirin. Hevce ye ku berhemên tîn berawirdkirin taybetiya berawirdî nîşan bidin. Ev taybetî jî manendiya mijar, motîf û teknîkên vegotinê de dirûvtî, hevbandorê hevdu bin. (Aytaç, 2003:105), Li gorî vê nerînê her du berhemên me jî taybetiya berawirdî didin. Di bingeha her du berheman de jî evînek û serpêhatiyên hevbeş hene. Berawirdî ne rexneya berheman e, beravajî vê heke lekolîneke rast bê çêkirin, qîmetê berheman bi vê bilintir dibe. Dema ku berawirdî tê çêkirin tiştên ku hatiye vegotin û hin tişt jî di kûraniya vê vegotinê de derdikeve holê.

Di demên nebikaranîna nivîsê de bûyerên civakî ji aliyê dengbêjan ve gihîştîye roja me û zindî maye. Dema ku dengbêjan çirokên xwe vegotine, hinek tişt zêde kirine û hinek tişt jî kêmkirine, ev kêmkirin an jî zêdekirin gelek caran guherîye, dengbêjan vegotina xwe li gorî rewşa herêma û civakan guhertîye. Di vê encamê de jî gelek varyantên destanan derketine holê. Ev taybetî ji bo destana *Memê Alan* jî heye. Gelek varyantên destana *Memê Alan* hene. Taybetîyeke din jî ev e ku berhem, di kîjan neteweyê de hatibe afirandin taybetiya wê neteweyê di hundirîne û digihîne roja me. “Berhema nivîskî naguhere, lê ya devkî dikare gelek caran biguhere, ji ber vê yekê jî berhemên devkî serbixwe ne. Berhemên devkî bê çarçove ne. Lê yê nivîskî, sînoren wan nediyar in” (Çiftçi, 2012:9).

1. Mijarên Destana Memê Alan û Mem û Zîna Ehmedê Xanî

1.1. Rêvitiya Di Xewê de; Memê Alan

Memê Alan yekane zarokê padîşahê bajarê Mixribîyan e. Zîna Zêdan xwişka Sîfî û Mîr Ezîn e. Sê qîzên padîşahê periyên hebûn, navê xwişka mezin Tavbano, navê xwişka navîn Heyvbano, Stêrbano jî navê biçûka xwişka ye. Rojekê her sê xwişk çûne odeya Zîne. Ji bo ku

Zîn bikeve xewa miriyan, ayet xwendine û li ser wê pif kirine. Textê Zînê rakirin û anîn bajarê Mixribiyan, danîn oda Memê Alan. Mem ketiye xewa şêrîn, her sê xwişkên periyar demekê sekinîn nihêrîn ku herduyan jî çavê xwe venekirin ji xewan. Ayeta sivik a periyar xwendin li ser Zîna Zêdan û Memê Alan pifkirin, her du jî ji xew hişyar bûn lê tu wate nedan vê bûyerê.

Zînê got qesra min e, Mem got qesra min e. Ev şer êdî dirêj bû û Mem ji Zînê re got. Te got: çil û yek cariyeyên min hene, min jî got; hezar û pênc sed xort di bin emrê min de ne. De were gaziye cariyeyên xwe bike. Zînê ji nav ciyan rabû. Li ser text peya bû, çû ber şibak û şibake vekir, kire qîrîn û bang li çil û yek cariyar kir. Lê tu kes lê venegeriya. Dor hat ser Memî, Mem bi dengê bilind bangê hezar û pênc sed xortên Kurd kir. Xort rabûn ji oda û qawîşan ketin der, hatin ber deriyê Mem. Ji Memî re gotin; bibêje şahê me, Zîn nihêre ku xewa wê şaş e. Zîn ji rika xwe poşman bû. Mem xortê Kurdan vegerand û ji Zînê re got: di vê karê de heye hîkmeta Xwedê. Textên xwe kişandin ber hev û bi hev re ketin nav şoran. Di nava hev de li ser pêxember û ewliyan sond xwarin. Memî got; emê îsev pev re rakevin mîna xwişk û biran, gava bû sibe em ê bang kin şêx û alimên bajarê Mixribiyan. Bi emrê Xwedê û qewlê Pêxember bira mara me bibirin. Zîn û Mem gustilkên xwe guhertin û raketin. Dema ku ew di xew de bûn periyar textê Zînê girtin birin qonaxa Zîn.

Dema ku bû sibe, ji xew hişyar bûn, pêşî gotin qey xewn e, lê ji gustilkan fêhm kirin ku ne xewn e. Zîn jî, Mem jî ji derdê evîna xewna şevê nexweş ketin. Beglî, nalîna Memî bihîst û ket odê got; bira çi ecêb hatiye serê te. Memî qala şeva çû kir, Beglî çû rewşa Memî ji bav û kalên Memî re got. Bav û kalan ferman da xulamên got; kî bizanibe riya Cizîra Botan em ê çavên wî têr bikin. Lê mixabin roja sisiya xulam destvala vegehiyan. Bav û kalan ferman da û gotin; bila hemî qîzê delal û xweşik werin bigirin dîlan û govendan. Belkî Memî yekê bicibîne. Mem serî ranekir û li keçan nenêrî, xeber dan şêx, melan û hekîman dîtî ku ew jî nebû dermana derdê Mem. Bavê Mem dît ku wisa bidome mayîna Memî derdê wî mezin dike, roj bi roj rewşa Memî bi şûn de dere û Mem ê here diyara gorinan. Bav û apan çûn cem Memî û jê re gotin: em ji bo çûyîna te ya Cizîra Botan qayil bûn. Vêga Mem bi xwe ve hat. Tavilê rabû ser xwe û siwarê hespê xwe ya Bozê Rewan bû û bi rê ve ket.

Mem ji bo xewna şevê ketibû rê. Êdî rêwîtiyeke dijwar li pêşiya Memî bû. Mem bi Bozê Rewan riya şeş mehan di pazdeh rojan de gihaştîyê. Memî li ser riya xwe rastî kalikekî, emrê wî gihaştîye heftê û pêncan dît ku ser û çavên wî nûranî ne. Mem û kalik bi hev re nimêj kirin. Kalik rêhavalîyê Memî dike, gava nêzê tixûbên Cizîrê Botan bûn kalo ji Mem re got; Memo, kurê min tu diçî Cizîrê Botan ji bona Zîna Zêdanê. Kalo Mem hişyar dike ji bona qîza Beko Ewan. Keça Beko wê bixwaze Mem bixapîne û bohtanan lê bike, lê Mem ji dest wê dixelise. Dawiya rêwîtiyeke dijwar û xetere Mem gihaşt bajarê Cizîra Botan.

Hesen, Çeko û Qeretacîn sê birayên Celaliyan, pismamê Zîna Zedan in. Zîn destgirtiya Çeko ye. Mem diçe ber qesra sê bira û dibe mêvanên wan. Cariyeya Zînê bi navê Rihan bi hatina Memî dihese û ji Zînê re dibêje. Mem sê rojan dibe mevanê sê birayan. Her sê bira bi hev re dikevin nav şoran û gotin; mêr ji welatê xwe bi der nakevin îleh ji bo dermana dilane, heke mêvanê me ji bo çi hatibe, hewce ye ku em jê re biqedînin. Her sê bira li ser vê yeka tifaq kirin û qerar dan. Hesen ji Memî re got; bira li cem me Kurdan mêvanî sê rojin, ji sê

rojan şûnda mêvan dibe xwediyê malê, ê te sê roj تمام bû, de ka derdê te çi ye ji me re bêje? Mem kerr bû, deng jê nehat. Hesen dît ku Mem nikare derdê xwe bibêje ji şerman, ji birayên xwe re got; birano, min ji derdê mêvanê xwe fêhm kir, ji bo evînekê, welatê xwe berdaye hatiye wan deran. Min jê re sond xwariye bi her çar kitêban û telaqê jinan ku derdê wî çi be jê re bibînim çare û derman. Keç û bûkan tev li cihekî kom bikin, ê ku neketiye emre xwe guliyên wan bi destê xwe bigerînin. Hemûyan bînin di ber hêlê heremê û di bin koşka Sitîyê re tof bi tof derbas bikin. Bila mêvanê me evîndara xwe di nav de nas bike, emê jê re hilînin. Hesen got; niha ku li ser mala min e û ku dilketiya wî jina min be jî, ku diya zarokan e. Heya niha helalê min bû ji îro şûn de jî, ji min re weke xwişka min e. Çeko got; eger ji bo Zîne hatibe qalendiya min a sê salan e, heya niha xwestika min bû û ji îro şûn de xwişka min a ji dê û bavan e. Min jî hîba kir û da Mîrê Mixribiyan. Hesen got; bila keç û bûkên Cizîrê xwe bixemilînin û li ber derê me govendê bigirin ku heskiriya Mem binêrin ka kîjan e. Tacîn got; bira ne hewceyê wan tiştan e. Zîne rehet bûye, xeber şandiye ji bo keçên beg û axan, dike der keve li ser Kaniya Qestelê, riya wan jî di ber mala me re derbas dibe. Hûn yek herin li paş, piştta Mem bisekinin mîna dizan, ji ber ku Mem ji şerma nebêje, halê wî temaşe bikin.

Çeko, çû odeya Sitiyê niherî ku Mem devê şibakê rûniştîye. Li qonaxa Zîne temaşe dike, li ber derî civîna koma keçan e, Hesen Sitî jî şand refê keçan. Dema ku Mem, Zîne dît aqil ji serî çû. Çeko ev tişt dît, nema xîretê hişt ku xwe ragire û hîn zêdetir bibîne. Çeko ji Hesen re got; dilketiya mevanê me destgirtiya min a sê salan e. Çeko talî qayil nebû. Ji bo dayîna Zîne, Hesen û Çeko bi hev re ketin şoran, gotina Hesen li Çeko pir tesîr kir û li kirinên xwe poşmam bû. Gava ku Mem û Zîne hevdu li ser Kaniya Qestelê dîtin ew bûyer tavilê belav bû li Cizîra Botanê û gihîşt ber guhê Beko. Jixwe berê jî Hesen û birayên wî hez nedikir. Dixwest rêkê bibîne, pê wînda bike Memî û Celaliyan. Beko çû cem Mîr Ezîn got; xwe biparêze ji pismamê xwe yên Hesen, Çeko û Qeretacîn, dîkin te ji mîrekiyê derxin û Memê Alan li şûna te bikin mîr û hekîmê bajarê Cizîra Botan. Mîr Ezîn wana bihîst û tevdira Beko bi cih anî. Mem û sê birayên Celaliyan vexwendina şîvê kir, hîn şîr ber wan de bû, Beko, hat, zerf da Mîr Ezîn piştî xwendinê Mîr got; Eceman serî rakirine û tîn ser welatê me. Xelk tev da ji bajêr der ketin, ji xeynî jinan tu kes neman. Memo di dilê xwe de digot; hîn niha keysa dîtina Zîne hat. Mem lingê xwe birî Mîr nêçar ma û destûra vegeza Memî da. Mem vegeziya û berê xwe da mala Mîr Ezîn, koşka Zîne, hêla jinan. Beko, li ser piştta hespê emrek nivîsî û ew jî vegeziyan hatin Cizîra Botan.

Beko, riya Mîrê vegevand koşka Zîne. Memî dît ku Mîr Ezîn bi Beko re hatin oda wan, Zîne xwe xist bin dawê kurkê Memî. Mem guliyên Zîne nîşanî Sitî da. Hesen mala xwe da agirê ku Mîr Ezîn ji oda Zîne derkeve û Zîne û Mem ji wê rewşê xelas bin. Ji odê derketin hatin mala Hesen, Mem zanîbû sedema wan tiştan ew û Zîne bû. Memî kire qîrîn bang kir ewliyan, enbiyan û Emer beg şêxê Qureşîyan, xwe avêt nav agirê, di nava arê de demek giriya paşê der ket, ku kurê Hesen di destê de ye. Tiştêk pê nebûye û neşewitiye. Di wê deme de xeber hat ku lêşkerên Ecem hatine sînora Kurdan. Birayê Celaliyan çûn. Roja din Mîr Ezîn, Mem, vexwendî ji bo lîstika setrencê. Mem ji Mîr sê dest bir. Çavê Beko bi Zîne ket cihên Mîr û Mem guhert. Çavên Mem bi Zîne ket, lê êdî Mem nezanîbû lîstik çi ye. Mîr şeş dest jê bir. Mem avêtin zîndanê.

Sê rojan Sitî û Zîn tu xeber ji Mem negirtin. Keça Beko, hinareke ku axûya maran berdaye nav da Zînê û got ev derman ji bo Mem e. Zînê hinar girt û çû cem zîndana Mem. Mem ji Zînê re qala xewnê xwe kir, got; Zînê min dît Emer Beg ji der ve hat, kalê min, şêxê Qureyşiyî, ji min re gotin, niha Zîn dê were cem te piştî du saetan hinarek tijî axû kiriye qîza Bekoyê şeytan, daye Zînê ji te re şandiye lê Zîn jî ve yekê nizane, ecelê te tamam bûye, êdî tu dikî herî axa gorina. Zînê jî piştî heft rojan bimire. Wiha got û Mem çû dilovaniya Xwedê. Sitî nameyek ji Hesên re nivîsî û koşa wî şewîtand û şand. Sê birayên Celaliyan veşartî hatin, meytê Memî şuştin li erdê Cizîrê veşartin. Zîn jî piştî Mem heft roj şûn de mir. Zîn du sê caran hate xewna Mîr Ezîn, ji bo ku her tişt bi çavên xwe bibîne, roja îniyê were goristan. Mîr Ezîn hat sekinî di nava tirba Zînê û Memê Alan. Nihêrî ku di tirba Zînê de kunek (qulik) heye. Xwar bû bala xwe dayê dît ku destê hevdu girtine, dengê ji Zînê hat û got; te dît di nava dilê me? Di cî da Mîr Ezîn poşmam bû ji bo kuştina Beko ferman da. Baxçevanekî Beko kuşt çilkek ji xwîna Beko dilopiya kete navbera tirba Mem û Zîn. Sê bira û Mîr Şem siwarê Bozê Rewan kirin û cilên Memî jî bi nameyekê şandin bajarê Mixribê, piştî sê rojan şî sar bû. Beglî tevî leşkerên xwe ket du Mîr Şem çûn bajarê Cizîra Botanê. Sê roj û sê şevan di nav bajarê Cizîra Botan de dawîya dinya anîn. Wan her sê rojan, Mîr Ezîn, Mîr Şem tevî her sê Celaliyan di çadîran de li cem Beglî man. Roja sisiyan di nav bajarê Cizîra Botanê de xaniyek bilind nema. Bajarê kaviî teslîmê wan kir, hat ser tirba Memê Alan got; Memo bila bi dilê te ve eyan be, min heyfa te hilanî. Hinga bixwe siwar bû Bozê Rewanê.

1.2. Mem û Zîna Ehmedê Xanî

Hindek ji fesaneyê di Bohtan

Hindek di behane hin di bohtan (r.778)

Çîroka Mem û Zîn li herêma Botan, li bajarê Cizîrê derbas dibe. Du xwişkên Mîrê Cizîra Botan, Zeynuddîn Emîr hebû. Her du jî ji hev sipehîtir bûn. Zîn yekê tena wê spî, Sitî jî yekê tena wê qemer bû, her du jî bejînzirav û di xweşikbûnê de jî wek perîyan bû. Ji derveyê heremê kesî rûyê wan neditîbûn, lê sipehîtiya wan bi nav û deng bû. Tacdîn kurê wezîr bû, du birayên Tacdîn hebû, navê yekî Arîf û yê din jî Çeko bû. Mem hevalê herî nezik ê Tacdînî, Mem kurê debirê dîwanê bû. Ew bixwe jî muhafîza Mîr bû. Wexta ku cejna Newrozê dihat tu kes di xanî û malan de nediman. Ji pîr û kalan heta zarokên pêçîkê diçûn ser merg û nava bax û baxçeyan, serê kanî û avan ji xwe re dikirin ciyê şahiyê. Bi taybetî keç û xortên nezewicandî, xwe dixemilandin û derdiketin meydana daku hev du bicibînin û piştre bi riya mezinên xwe hevdu bixwazin. Newroza wê salê Mem û Tacdîn jî rabûn, cil û xemlên keçikan li xwe kirin. Du xwişkên Mîr, Zîn û Sitî jî cil û bergên kuran li xwe kirin û daketin qada şahiya Newrozê.

Gava di nava şahiyê de digeriyan du xortên nenas û gelek lihevhatî wekê du peykeran, her du jî di carekî de dilê xwe xistin wan keçikan. Piştre hemû bi hişê xwe ve hatin û gustîlken xwe bi hev re guherandin. Piştî Cejna Newrozê hemû gel veşartî malên xwe. Lê alikî Mem û Tacdîn aliyê din jî Zîn û Sitî ji ber wê dilketinê nexweş ketin û ketin nava nivînan. Wan xortên çeleng difikirîn û bala xwe didan gustîlkan. Tacdîn, gustîlkê tiliya Memê dît, di heman demê de çavê Mem jî bi gustîlka Tacdîn ket. Li ser gustîlê Memî de Zîn yê Tacdînê de jî Sitî hatibû nivîsîn. Dayikekê Sitî û Zînê, bi navê Heyzebûn hebû, yeka dinyadîtî

û xwedî tecrûbe bû. Dema ku ew ji cejna newrozê vegeyriyan kincên zilaman ji ser xwe derxistin, Heyzebûn, ji nişkava bi ser van de hat û dît ku kincên wan li ber wan dane, lê ew melûl bûne, ji rewşa keçikan derxist ku ew ketine derdê evînê. Dayika Heyzebûn her du keçik jî da axaftin û ji derdê wan re li çareyan geriya. Her du xwîşk jî ketibûn derdê evînê, lê evindarên xwe nas nedikirin. Dayik her du gustîlk ji wan girtin û çû cem remildarekî û remil avêt, lê ji remildarî re rastî negot, got du kûrikên min hene. Remildar fehm kir ku ew keç in û wiha got; te got du kûrikên min dîn bûne, lê tu çima nabêjî Sitî û Zîn evindar bûne. Remildar got; xwe têke kincên bijîşkan û cem xwe dermanan bigire wan ciwanan bigere, bê gûman tu yê wan ciwanan bibînî. Heyzebûn geriya û herdu ciwan dîtin, gustîlkên Sitî û Zîn nîşanê wan dan û got ez ji cem Sitî û Zîn tîm hûn gûstîlên xwe bigirin, ên Zînê û Sitî jî bidin min ku kes di destê we de nebîne ku navê Sitî û Zînê dernekevin. Tacdînî gustîlk da lê Memê neda got ez bê vê gustîlkê nikarim bijîm. Gava ku keçikan ev mizgînî bihîstin ji ber keyfxweşiyê hiş di serê wan de nema. Keçikan, Heyzebûn şandin cem Mem û Tacdînê gotin ku me herduyan jî ew pejirandine, bila rabin xwazgîniya xwe bişînin. Ew jî rabûn hinek alim, mîr, kal û pîr wek xwazgînî rêkirin hizûra Mîr, pêşî Sitî ji Tacdîn re xwestin. Daweta Sitî û Tacdînî hat lidarxistin.

Dergevanekî Mîr hebû navê wî Beko bû. Beko yekî fesad, dekzan û dilreş bû. Beko, ji Tacdîn hez nedikir, dest bi fesadiyê kir û ji Mîr re got; Mîrê min Tacdîn ji ber xwe de Zîn daye Memê. Gava Mîr ev yek bihîst bi hêrs got; ez difikirîm ku Zînê bidim Mem, lê ez sond dixwim bi text û tacê xwe ku ji niha û pê ve kî were Zînê bixwaze ezê serê wî jêkim. Ji ber vê yekê jî kesî nikarîbû Zînê ji Memî re bixwaze. Rojekê, Mîr hemû peyayên bajêr, mîr û axa li dora xwe kom kir û çûn nêçîrê. Mem jî fikirî ku di bajêr de zilam nemaye, rabû çû baxçeyê qesra heremê ku Zînê bibîne. Zîn jî derketibû nava bexçe û ew û Mem rastî hev hatin. Heta êvarê bi hev re şad bûn. Ew ji xwe ve çûbûn, Mîr bi tevî maiyeta xwe ket nava bexçe û bi ser wan de hatin. Zînê derfet nedît ku bireve, hema ket bin eba Memê, Mem jî xwe li nexweşiyê danî û ji ber Mîr ranebû. Tacdîn nêzîkî Mem bû, jê bi çavan pirsî ku te xêr e? Mem jî ebayê xwe re deranî du keziyên Zînê, nîşanî Tacdîn kir. Tacdîn fehm kir ku rewş xerab e tafîlê çû agir berda mala xwe, xwest ku Mîr û maiyeta wî ber bi hewara wî de werin. Belê wisa jî bû, hemû çûn ber bi hewara Tacdînî ve ku agirê qesrê vemirînin. Bi vî awayî Zîn û Mem ji vî rewşê xelas bûn.

Evîna Mem û Zîn ket ser zîmanên xelkê, hemû kes behsa evîna wan dikir. Mîr gelekî ji wan gotinan eşiya û Memê vexwend ji bo leystika kişikê kir û got gazî Tacdîn û birayên wî nekin. Kurrekî Mîr bi navê Gurgîn hebû, wî zanîbû ku tişteke heye zû xeber ji Tacdîn û birayên wî re gihand ew jî rabûn çûn xwe gihandin Memî. Mîr ji Memî re got ku; Mem tu bi ser kevî ez ê daxwaza te bi cî bînim. Di leystika pêşî de Mem zora Mîr dibir. Beko di wê gavê de dît ku di şibaka pişt Mem re, ji aliyê heremê ve Zîn jî leystika kişikê temaşe dike. Beko bi hîleyekê cihên Mîr û Memî guherand. Gava ku çavê Mem bi Zînê ket hiş ji serê wî çû, nema karî bala xwe bide ser kişikê. Dawiya leystikê Mîr bi ser ket, Mem tîkçû. Li ser şertê, Mîr ji Mem pirsî, Mem de ka bêje ya ku dilê te revandiye kî ye navê wê çi ye? Beko dike ku bikeve nav wan cardin derevan bike lê Mem jî derfet nade vê yekê û rastî ji Mîr re got. Mîrê min, a ku dilê min revandiye yeka Kurd esilzade ye, keça mîran e û navê wê jî Zîn e. Gava ku Mîr ev bihîst gelek hêrs bû, ji muhafîzên xwe re got; wî bikujin. Muhafîzan şûr û xençerên xwe

kişandin, wê gavê Tacdîn, Çeko û Arîf jî şurên xwe kişandin û xwe dan piştê Mem û ji Mîr re gotin heta ku hûn me nekujin em nahêlin destê we bigihîje Mem. Li ser vê bûyerê Mîr bixwe destên Mem girê da û şand zîndanê.

Mem di zîndanê, Zîn jî diqesrê de ketin nav xeman. Mem jî Zîn jî, ji êşa evîne dinyaya xwe wenda kirin, ketin nav evîna îlahî, hiş û aqilê xwe wenda kirin. Bûn wekî murşîdên evîndarên îlahî. Mem di zîndanê de salekê ma, êdî Tacdîn û birayên wî nema xwe ragirtin û ji bo şer xwe amade kirin. Berê şer hînek mezinên Cizîrê şandin cem Mîr, Beko çû cem Mîr mesele jê re zelal kir û got; ya çêtir ew e ku di demekê wiha de reyekê nerm bide ber xwe û aciziyên ji holê rake. Mîr, riya ku Beko da ber, pejirand û ji qasidan re got; min Mem efû kiriye. Beko ji Mîr re got; Mîrê min Mem rewşa mirinê de ye, tu Zînê bişîne zîndanê cem Mem, dema ku çavên Memî li Zînê bikeve qelbê wî yê hêjar êdî nema li ber xwe dide. Mîr çû cem Zînê, jê re got min ew efû kiriye, perda fediyê li rûyê Zînê rabû û dest bi girî kir û birîna dilê xwe ji Mîr re vekir. Zîn ji Mîr re wiha got; ez û Mem em li vê dinê nagihîjîn miraza xwe, Mem dimire bi pişt re jî ez ê li ser gora Memî bikevim û bimirim. Ev rewş pir dilê Mîr xera kir, Mîr vêga birastî jî poşman bû. Mîr û Zîn heta serê sibê xwişk û bira bi hev re giriyan. Zînê bi Sitîyê û dayika Heyzebûn re çûn zîndanê lê muhafizan got Mem miriye. Zîn destê xwe da serê Mem û gazî wî kir, ew vejîya û Sitî ji Memî re gotinên Mîr ragihand û li ser vê Mem jî wiha got; ez tenê Xwedê wek mîrê xwe nas dikim, ez naçim ji qûlan efûyê naxwazim û piştî wan gotinan Mem mir. Bi mirina Mem girî û şîn ket nava Cizîrê. Tacdîn, şûrê xwe kişand û Beko kuşt. Zîn çû ser gora Mem, giriya, giriya, giriya heta ku ew jî mir.

Zîn anîn xistin cem tirba Mem, dema ku Zîn kirin goristanê Mîr got; Memo va ye evîndarê te, sê caran deng ji termê Mem hat, ku got; ay bi xweşî hatî, li ser çavan. Beko jî li goreke nezî wan veşartin. Piştî demekê du darên serwiyan li ser gora wan şîn bû lê stiriyeke di navbera wan de hilhat û nehişt ku ew bigihîjin hev. Ji wê rojê pê ve xelkê heta Mem û Zîn bi navê evîndarên zulmlêkirî û Beko jî bi navê fesadî û gelaciyê bi bîr tînin.

2. Berawirdiya Teşeyên Her Du Berheman

Destana *Memê Alan* taybetiya destanan di nav xwe de dihewîne. Piraniya destanan bi şiklên nezmê tîn xwendin an jî tîn nivîsîn, ên ku bi awayê pexşan jî hatine nivîsîn hene. Destana *Memê Alan* destaneke devkî ye. Destan ger bi devkî bin ger jî nivîskî bin bi her du awayan jî dibin berhemên wêjeyê.

Têkiliya mijara destanan girêdayî jiyana gelan e. Di çanda Kurdan de destan bi riya dengbêjan gihaştine roja me û bi vî awayî wêjeya devkî jî bo gelê Kurd bûye dibistanek û gel jî ji wan berhemên devkî sûd girtiye. Çavkaniya dengbêjan ên civakî, sîyasî, bandorê dide ser kesayetên destanan, ango li gor herêm û rewşa civakan dengbêjan di vegotinên xwe de hinek tişt lê zêde kirine, an jî hinek tişt kêr kirinê lê di binyada wan de guhertineke mezin pêk nehatiye. Dema ku em bala xwe didin lehengên destanên Kurdan; Mîr in, axa ne, beg in an jî kur û keçên mîr û axayan in. *Memê Alan* kurê padîşahê Kurdan e. *Zîna Zêdan* jî xwişka Mîrê Cizîra Botan e.

Ehmedê Xanî berhema xwe ya bi navê *Mem û Zîn* di sala 1695'an de di 44 saliya xwe de kuta kiriye. Di wêjeya Kurdan de taybetiya Mesnewiya Xanî ew e ku yekemîn Mesnewî ye

ku bi Kurdî hatiye nivîsîn. Mesnewî jî weke destanan cureyeke nezmê ne.” Mesnewiyen ku bi şiklên nezmê yên wêjeya dîwanî ve pêk tên, di nava xwe de bi qafiyê ne. Nezmên dirêj ji ber hêsaniyê dîtina qafiyeyê bi gelemperî bi şeweya mesnewiyê hatine nivîsîn. Şeweya nezma mesnewî ji wêjeyên Îran û Ereba derbasî wêjeyê Tirkî bûne.” (Uslu, 2007:230). Ji ber ku têkiliya Ereba, Faris, Tirk û Kurdan heye, taybetiyên wêjeyên wan netewan derbasî hev du bûne. Di mesnewiyên de, her malik di nav xwe de bi qafiyê ne û bi qalibên weznê tên nivîsîn. Mijarên mesnewiyên evîn, şoreş, tesewûf, lehengî û hwd... Mem û Zîna Ehmedê Xanî jî, li gorî mesnewiyên ku di Wêjeyê Faris, Ereba û Osmanîyan de hatiye nivîsîn li gorî wê rê û rêbazê hatiye saz kirin. Mem û Zîna Xanî ji 2657 malikan pêk tê, û bi wezna erûzê ”(mef’ûlo, mefa’êlon, fe’ûlon)” hatiye nivîsîn. (Cîhanî, 2013:73). Mesnewiya Xanî, ji aliyê beşa “Sebebê Telif” ve ji mesnewiyên din cuda ye. “Mesnewî, pêşiyê bi hemd û sena û munacaeta ji Xwedê re, silav û selewaten li ser ruhê Pêxember û Xelîfeyên wî tên û paşî jî şaîr medha siltan, beg û padişahêkê dîkin. Li gorî wî hiyerarşiyê şaîr, berîya ku dest bi hikayeta xwe bike beşek bi navê “Sebebê Telifa nezmê” dinivîse ku di vê beşê de gotinên xwe yên “şexsî”, dengê xwe yê “ferdî” digihîne xwendevanî” (Tek, 2010:44-45). Cudatiya Mesnewiya Xanî, ji mesnewiyên din ev e ku Xanî di vê beşê de medha siltan an padişahêkê nekiriye ev beş nêrînên Xanî nîşan dide. Xanî, di Mem û Zîna xwe de zanîn û bawerî aniye ber hev û peyam daye gelê Kurd ku riya ku bê şopandin bi zanîn û bi baweriya Xwedê dibe.

Li gorî Feqî Huseyin, Xanî, ne bi tenê li ser evîna *Mem û Zînê* sekiniye, li ser ziman, çand, dîrok, sîyasî, cîvakî û bêxwedîtiya Kurdan sekiniye, fikir û ramanên xwe bi vê çîrokê re vegotine. Ev çîrok bûye sedema daxuyaniya nêrinên Xanî. “Ehmedê Xanî, gelek rind û bi çavekî bêalî li Kurdan dinêre û dibîne ku ew edeb, kemal, me’rifeta di Kurdan de heye, tenê taybetiyên neteweyên awarte ne. Lê ji ber bêkesî û bêxwedîtiyê, nikarin xwe bidin pejirandin” (Sağrıç, 2002:395).

Da xelk nebêjin ku ekrad
Bê me’rifetin bi esil û buniyad (r.183)

Enwa’îê milel xudankitêbin
Kurmanc tenê di bê hisêbin (r. 185)

Hem ehlê nezer nebên ku kurmanc
‘Eşqî nekirin ji bo xu amanc (r. 186)

Kurmanc ne pirr di bêkemaal in
Emma di yetîm û bêmecal in

Fîlcumle ne cahîl û nezan in
Belkî di sefil û bêxudan in

Ger dê hebuwa me jî xudanek
‘Alîkeremek letîfedanek (r. 187)

Çi bikim ku qewî kesade bazar
Nînin ji kumaşî ra xerîdar (r. 189)

Kes nakete meytêre xu camî
Ranagirtin kesek Nîzamî (Cîhanî, 2013:191)

2.1. Berawirdiya Naverokê

2.1.1. *Ziman*: Di her du berhemana de jî ziman, Zimanê Kurdî ye. *Mem û Zîna Ehmedê Xanî* ji ber ku berhemeke nivîskî ye li vir tu guman tune ye. Di destana *Memê Alan* de jî ziman Zimana Kurdî ye, “...lê belê, hûrgilîyên ku divê di nava vê çîrokê de bala me bikişînin, bi mirov didin fahmkirin ku Mem Kurd e, ji ber ku di tu versiyonên vê çîrokê de nayê gotin ku Mem û Zîn bi zimanên cuda dipeyivin... Mijara zimanê ku Mem pê peywediyê bi Zînê re datîne û nebûna agahiyên zelal wî ber bi Kurdbûnê ve dibe lê dîsa jî girîngiya Kurdbûna wî li gorî demê diguhere” (Aydoğan, 2014:28-30).

2.1.2. *Bawerî*: Di her du berhemana de jî di serî û heta dawiyê de em fehm dikin ku baweriya bi Xwedê û Peyxemberê wî heye. Ev berhem, berhemên wan gelan e ku bi ola Îslamê ve girêdayî ne. Weke mînak em dikarin mirina lehengan bidin. *Memê Alan* di zindanê de ji bo alîkariyê, bang li kesên pîroz ên Kureyşîyan dike, Di *Mem û Zîna Ehmedê Xanî* de jî, Mem di zindanê de, ji Sîfî û dayika Hayzebûn re wiha dibêje; Rebbê me, eşqa ebedî da me, ev jî di baweriya îslamê de heye. Her du Mem jî di zindanê de ji evînekê beşeriyê derbasê evîna îlahiyê dibin.

2.1.3. *Wargeh*: Çîroka *Memê Alan* li bajarê Mixrib dest pê dike û li bajarê Cizîra Botan bi dawî dibe. Bajarê Mixrib cih û wargeheke aşopî ye “îfadeya Mixrib (rojawa) li gorî Cizîrê tê sînorkirin”(Mem, 2005:18). Di *Mem û Zîna Ehmedê Xanî* de wargeh tenê Cizîra Botan e. Bajarê Cizîra Botan wargeha her du çîrokan e. Di destana *Memê Alan* de bajarê Mixribê, bajarê dewlemendî, hêz û xizir e. Bajarê Cizîra Botan jî wek cihê xerabî, xizanî, fitne û fesadiyê hatiye ravekirin. *Mem û Zîna Ehmedê Xanî* de jî bajarê Cizîra Botan hîn bi awayekî rast hatiye ravekirin.

2.1.4. *Pêrgîhevhatin*: Hevdîtina *Memê Alan* û *Zîna Zêdan* bi alikariya her sê keçên periyên bi awayekî derasayî dibe. Lê Xanî, di qada Newrozê, di cejna biharê de hevdîtina her çar lehengên xwe pêk tîne. Gelo çima Xanî ji bo hevdîtina lehengên xwe şahiya Newrozê hilibijartiyê? Weke ku me di destpêkê de jî gotibû pirtûka Ehmedê Xanî ne tenê pirtûka evîne ye. Xanî, mirovekî netewperwer û Kurdhez e û ji ber vê yekê jî Xanî ji bo hevdîtina lehengên xwe qada Newrozê hilibijartiyê. Çawa ku xwestiyê zanîna Kurdan ji aliyê dewlet û mirovên biyanî ve bide gihandin wisa jî xwestiyê ku çanda Kurdan jî bîne ziman ku ev agahiyên bigihîne pêşerojê. Ev hevdîtina li gorî kevneşopîya Cizîra Botan pêk hatiye. Zîn û Sîfî kincên zilaman li xwe kirine û çûne cejna Newrozê. Heta vê rojê tu mêran Zîn û Sîfî nedîtine. Ev jî nîşanî me dide ku bajarê Cizîra Botan di bin serweriya feodalîzmê de ye.

2.1.5. *Jin*: Di dîroka mirovahiyê de jin her tim an hatiye bilindkirin an jî hatiye bindestkirin. Ev rewş di her civak û demê de wisa bûye. “Di folklorê Kurdî de civatê her çiqas cihekî birûmet daye jinan jî, di navbera jina baş û nebaş de sînorek jî daniye. Bi vî tehrî her tim jina baş rûspî kiriye, jina nebaş rûş kiriye. Civatê hemû jin nexistine takî teraziye, ji vê xeletî û şaşiyê xwe parastîye, dûr maye” (Alakom, 2002:48). Di *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî de mînakên jinên xerab an nebaş tûne ne û tevgerê ku ji bo jinan ji aliye xerabî, neheqî jî tûne ne. Xanî, rûmet daye jinan, lê mixabin em nikarin heman tiştî ji bo destana *Memê Alan* bibêjin. Di *Memê Alan* de her çiqas Memî ji bo evîndarê xwe, Zîna Zêdan mirina xwe jî digre ber çavan lê bi nezanî jê re neheqî dike. Bindestiya jinê di hinek beşên çîrokê de xuya dike, li vir em du mînakên bidin. Mînaka yekemîn; *Memê Alan* li ser Kaniya Qestelê dixwaze ku rûyê Zîna Zêdan bibîne lê Zîn ditirse ji gotinên gelê Cizîra Botan ji ber vê jî li ber xwe dide ku xwe nîşan nede. Ji aliye din ve jî keçên Cizîra Botanê sivik nîşan dane. Keçan Memî li ser kaniyê dibînin çitên serê xwe ji serê xwe avêtine ku xwe ji Memî re bidin ecibandin. Mînaka duyemîn jî Tacdîn ji bo mêvanê xwe yê Memê Alan, dev ji jina xwe ya diya zaroka wî ye ber dide. Ji rewşa Memî fehm dikin ku Mem evîndar e, Tacdîn ji Sitî re dibêje ku kincên xwe yê xweşik li xwe bike û biçê ser Qaniya Qestelê. Heke mêvanê me Mem evîndarê te be tu heta niha jina min bû lê ji îro pê ve tu xwişka min î. Sitî bêtiraz vî tiştî pêk tîne.

Ev xwesteka Tacdîn, di çanda Kurdan û rojê me de jî tiştên ku bi vê awayî nepêkan e. Em nikarin vê bûyerê bi çanda Kurdan ve girê bidin. Ji bo gelê Kurd têgiha namûsê pir girîng e. Destana *Memê Alan* herî kêm pêncsed sal berê hatiye vegotin û gihastîye iro me varyantên wê destanê cur bi cur hene, di Folklorê Kurmanca de -ji aliye Heciyê Cindî û Emînê Evdal ve di sala 1936’an de hatiye amadekirin- sê varyantên destanê *Memê Alan* hene. Di her sê varyantan de ev beşa ku me li jor rave kir tune bû. Li ser vê yekê jî em dikarin bêjin ku dema ku dengbêjan çîrokên xwe vedigotin li gorî herêm û civakan hinek tişt lê zêde dikirin an jî kêr dikirin. Ji ber vê yekê em nikarin vê beşê girê bidin bi tevahiya destanên ku bi navê *Memê Alan* û bi çanda Kurdan.

2.1.6. *Mêr*: Mêr di her du berhemên me de jî ji aliye kesayetê ve hatiye bilindkirin. Lehengên me mêrxas, egît, comerd û fedakar in. Her du berhemên me de jî Tacdîn, Hesen û birayên wan alîkarî û fedekariyên mezin ji bo lehengên evîndar kirine. Beko di her du berhemên de jî mêrêkî xerab e. Di *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî de beşek ji devê Beko ve hatiye nivîsîn, di vê beşê de xerabî weke ku erka Beko ye.

Ez muşterekê Memê û Zîn im
Lew lêrehe asitanişnim

Ev qesre ku heşt tebeq ‘eyan in
Yek ya min e heft tebeq di wan in

Ez lêre emîn û destbidar im
Lakîn di vî mulkî ‘hîssedar im (r.767)

Xanî, beytên jor ji devê Beko dibêje. Di van beytan em fehm dikin ku Xanî, Beko jî wek Mem û Zîn kiriye bihuştê. “Ev herdu cîhanê ne bi hevdu ra wekî du hevûyane. Herdu jî dijberên hev û zirred hevdu ne. Heta ku tu yekê ji wan bernedî, tu çî xweşiyê ji ya di nabî”

(Cîhanî,2013:769). Xanî, Beko li gorî felsefeya dualîzmê girtiye. Du hijmara dudu ye. Di felsefeya dualîzmê de, di nava başiyê de xerabî û di xerabiyêde jî başî heye. Bi kurtasî evîndarên me yên Mem û Zîn bi saya xerabiya Beko ketine bihuştê, ji ber ku Beko wan ji xweşiya cîhanê dûr xistiye, bi vî awayî evîna wan derbasî evîna îlahî bûye. Ango li gorî Xaniyê Beko ne xerab e.

2.1.7. *Cejn*: Di her du berhemên me de jî pîrozkirina cejneke heye. Destana *Memê Alan*, di Cejna Qurbanê de dest pê dike. Xoce Xizir tê cem bav û apên Mem, sêvê dide Elî begê û hatina Memê jî li vir xuya dibe. *Mem û Zîna Ehmedê Xanî* jî di pîrozkirina cejna Newrozê de dest pê dike. Ew cejn yek olî ye ya din jî çandî ye. Her du jî taybetiya Kurdan e û di nava Kurdan de hê jî tîna pîrozkirin. Xanî cejna Newrozê li cem Kurdan bi çî awayî tê pêşwazkirin û pîrozkirin di beytên xwe de berfireh rave kiriye. Lehengên Xanî di cejna Newrozê de rastî hev hatin û evîndarî hev dibin. Her du cejn jî di nava gelê Kurd de niha jî tîna pîrozkirin.

2.1.8. *Mêvan*: Mêvan, di nav Kurdan de xwedî nirxekî mezin in. Kî dibe bila bibe qîmeteke mezin tê dayîn ji bo mêvanan. Di çanda Kurdan de rewşeke wisa heye. Heke mêvanek bê mala wan heta sê rojan ji mêvan tiştêkî napirsîn. Ji sê rojan şûn de mêvan êdî wekî xwediyê malê tê dîtîn, ji vir şûn de êdî derdên wî tê pirsîn. Ev jî ne rasterast bi pirsra tu ji bo çî hatî nîne. Bi zimanek xweş, derd û hewceyê mêvan tê pirsîn. Xwediyê malê çî ji destê wan bê ji mêvanê xwe teqsîr nakin. Ev mînak di destana *Memê Alan* de heye. Birayên Celaliyan ji bo *Memê Alan* alîkariyên mezin dikin. Çeko ji bo mevanê xwe *Memê Alan* dev jê dest girtiye xwe yê sê berdide ev mînak li gorî dema me dibe ku tiştên dûr bê, lê li gorî kevneşopiya Kurdan mêvan rûmeta xwediyê malê ye. Di destanê *Memê Alan* de fedakariya mezin ji bo mêvan hatiye kirin ev jî, ji me ra di çand û dîroka Kurdan de girîngiya mêvanan nîşan dide.

2.1.9. *Şewitandina Mala Sitî*: Di her du berhemên me de jî şewitandina mala Sitî heye. Ji bo xelasbûna lehengên her du berheman heman bûyerê pêk tê. Hesên û Tacdîn mala xwe didin ber agir, ku Mem û Zîn ji vê rewşa xerab xelas bibin. Dema ku Tacdîn û Hesên mala xwe dişewitînin qet dudil nabin, tiştên ku difikirin di heman demê de pêk tînin. Ji ber ku rewş pir xerab e, Şewitandina wan malan fedakariyeke mezin e ku ji bo evîndaran hatiye kirin.

3. Berawirdiya Motîfan

Motîfên destanan girêdayî ye çanda neteweyan û lehengên gelan e. Bawerî, kevneşopî û jiyana gelan teşe û rê dide motîfan. Em dikarin ji motîfan bîr û baweriya gelan nas bikin. Motîf di destana *Memê Alan* de pir zêde ne, ew zêdebûn jî taybetiya destanên cîhanê ye. Motîfên hevbeş jî ew e ku mirina her du lehengên me yê Mem, guhertina gustîlkan, şewitandina mala Sitî û lîstika kişikê yê.

3.1. Lîstika Kişikê: Kişik lîstikeke ku teşwîqa fikirin û bikaranîna aqil e. Kişik di nav du kesan de tê lîstin û lîstika jîritiyê ye. Armanca vê lîstikê matkirina şah e. Di vê lîstikê de serfiraziya lîstikvanan ne tîrîkirina hêzê ye, ev bi hêza aqil û zanîne tê lîstin. Lîstika kişikê motîfekî hevbeş e, di her du berhemên me de jî heye. Mîr, Memî vexwendina lîstika kişikê dike, Mîr zanetî û aqilê xwe bi Mem re pêşbazî kiriye û şert daniye ber Memî, heke ku Mem

bi ser bikeve Mîr dê daxwaza wî bi cih bîne, heke Mîr bi ser keve xwestiye ku evîndarê Memî kî ye ji devê Mem bibihîze. Bi tevdîra Beko, di her du berhemana de jî Mem di lîstika kişikê de, têk çûye û ketiye zindanê.

3.2. Guhertina Gustîlkan: Ev motîf tê wateya sozdanê, wekî nasnameya lehengan e. Di her du berhemên me de jî guhertina gustîlkan heye û motîfêkê hevbeş e. Lehengên me hevdu ji gustîlkên xwe nas kirine. Gustîlk jî li gorî kevir û rengên vê wateyên cuda di nava xwe de bar dikin. Gustîlka Zîna Ehmedê Xanî yaqûta sor e, ya Sîfî jî almasta spî ye, her du kevir jî bi bihabûna xwe tînan zanîn. "Kesek nezanî bû ku ew kevirên "yaqûta sor û almasta spî" evîn, azadî, dad, naşikestin û hiqûq e" (Mem, 2005:35). Ya Zîna Zedanê em nizanin ku ji kîjan kevirî hatiye çêkirin. Guhertina gustîlkan di destana *Memê Alan* de bi tenê di nava Memî û Zîna Zedan de pêk tê. Di berhemana Xanî de her çar leheng jî gustîlkên xwe diguherînin.

3.3. Motîfa Şûrê: Di nava şûr û mîrxasî de tîkiliyek heye, şûr ne tenê çek e. Di kevneşopiyên me de li ser şûrê sondxwarin heye, em dikarin bibêjin ku şûr pîroz hatiye dîtin. Di îroya me de li ser Qûranê sond tê xwarin. Minaka sondxwarinê li ser şûrê destana *Memê Alan* heye. Sê birayên Celaliyan; Hesên, Çeko, Qeretacîn li ser şûrê sond xwarine ku derdê mêvanê xwe yê *Memê Alan* çareser bikin. Di her du berhemana de jî motîfa hevbeş e. Şûr di dawîya lîstika kişikê de jî derdikeve, li vir rewşekê cuda ye. Vêga ne ji bo sond xwarinê ji bo parastinê derdikeve holê. Muhafîzên Mîr erîşê Mem dikin ku wî bikujin Hesên, Tacdîn û birayên wan ji bo parastina her du Mem jî şûrên xwe kişandine.

3.4. Motîfa Xewnê: Lehengên destanan bi riya xewnê bûyerên pêşerojan agahdar bûne. Xewn motîfeke ku bandor dide tevahiya destan. Bobelatên ku wê bê jiyana, bi riya xewnê tî hînkirin. Di destanan de feraseta qedêrpêşîyê bi riya motîfa xewnê tî neqîşandin. Ew motîf bi tenê di destana *Memê Alan* de heye. Dema ku Memî avêtine zindanê, li wir Mem xewnêkê dibîne. Di xewna Memî de kesayetên pîroz ên Qureyşî hatine xewna wî û agahiya mirina Memî û piştê heftekê Memî jî mirina Zîna Zedan danê. Hinara ku ji aliyê qîza Beko ve tî şandin, Mem ji wan agahdar dikin. Motîfa xewnê motîfekê derasayî ye, di destan û mîtosan de pir zêde tî dîtin.

3.5. Motîfa Remlê: Meraqa zanîna tiştên ku nayên zanîn, bi afirandina mirovan re hemsal e. Dema ku buyerên nezelal di jiyana mirovan de pêk hatiye mirovan berê xwe daye remildaran. Sedema çûyîna remildaran ji meraqê ye, meraqa pêşerojê ye. Di *Mem û Zîna Ehmedê Xanî* de remildar heye, dayika Hayzebûn ji bo evîndarên keçikan diçe cem remildar û jê agahiyan digire. Ev motîfa remildara ku di destana *Mem û Zîna Ehmedê Xanî* de heye weke motîfa xewnê hatiye bikaranîn. Ji ber ku, Xanî li vir dayika Hayzebûn şandiye remildarekî ji bo diyarkirina nasnameya lehengan. *Memê Alan* bi xewnê agahiya pêşerojê girtiye, Xanî bi riya remildarekî agahiya pêşerojê dayê.

3.6. Motîfa Sêvê: Di baweriya ola Îslamê de tî zanîn ku, bavê Adem û diya Hewa bi xwarina fêkiya qedexê ji bihuştê hatine qewirandin.

Lê di nava hin gelan de tî gotin ku Şeytan Hewa xapandiye û sêvê daye xwarin, piştî wê jî Hewa dibê xwedî zarok. Sêv di destana *Memê Alan* de heye, bi xwarina sêvê re Mem tî

dinê. Di destana *Memê Alan* de Xoce Xizir sêv daye bavê Mem. Elî Beg vê sêvê dixwe û Xwedê *Memê Alan* didêyê. Di vir de sêv dibe sembola zêdebûnê.

3.7. Motîfa Hespê: Navê hespa Memê Alan Bozê Rewan e. Ketiye torê masîvanan lê kesî nikaribû ku wî ji behrê derxîne. Hezar û pêncsed serdarên Memî û gel bi hev re bi dijwarî ji behrê derxistine. Bozê Rewan hespekî bihêz e dikare çend kesan bi yekcaran de hilgire. Hesp di destanan de xwedî pozîsyoneke girîng e. Hesp, di gihandina serfiraziya lehengan de hêzeke çalak e. Hespa *Memê Alan*, Bozê Rewan bi xwe jî hespekî derasayî ye. *Mem û Zîna* Xanî de motîfa hespê tûne ye. Di mîtolojiya Yewnanan de Pegasûs heye, ev hesp bi bask e û difire. Tiştê balkêş ew e ku, bavê Pegasûs, yezdanê/ilahê behrê ye. Bozê Rewan ji behrê derketiye û *Memê Alan* jî ji Bozê Rewan re dibêje kuriyê behrê.

3.8. Motîfa Xoce Xizir: Di ola Îslamê de Xizir Aleyhîssalam heye, pêxember an jî ewliya ye. Li gorî baweriya Misilmanan Xwedê Tê'ala ji bo alîkariya Misilmanên ku di tengasî de ne Xizir Aleyhîssalamê dişîne. Di nava demê de navê wî hatiye guhertin û bûye Xoce Xizir, hinek jê re Kalikê Rihsipî jî dibêjin. Motîfêke derasayî ye, di destana *Memê Alan* de heye û di hin ciyan de derdikeve holê, a yekem mizgîna hatina *Memê Alan* dide sê birayên Elî, Emer û Elmas begê, ya duyemîn jî bo navdayîna *Memê Alan* a sêyemîn jî di rêwîtiya Memî de derdikeve û bi Memî re riya şeş mehan pazdeh rojan de derbas dibe û Memî digihîne bajara Cizîrê Botan. Xoce Xizir hinek şîretan li Memî dike û ji wî diqete. Qîza Beko, dema ku Mem dikeve bajara Cizîrê Botan, dike ku Mem bixapînê lê Xoce Xizir, Memî ji bo wê rewşê hişyar kiribû, Mem ji dest xelas dibe.

3.9. Motîfa Jehrê: Jehr, di Mesnewiya Ehmedê Xanî de derbas nabe. Jehr, navgînek ji bo kuştinê ye. Ev motîf di destanan de pirê caran tê bikaranîn. Di destana *Memê Alan* de qîza Beko jehr kiriye nav hinarê, balkeşî di vir de derdikeve. Hinar fêkiyê dermanê ye, mirov ji bo derman û şîfadîtinê gelek caran vê fêkiyê dixwin. Di destana *Memê Alan* de jehr û derman di nava hev de hatiye bikaranîn, wek zehîr û panzehîr e. Dema ku Mem di zindanê de bû, qîza Beko hinareke bi jehr dide Zînê û dixapîne ku ev derman e, dişîne Mem. Mem jî bi zanebûn ev dixwe lê sedema mirina Memî ne jehr e, ew bi emrê Xwedê mirî ye.

3.10. Motîfa Mirinê: Her du lehengên me yên mêr di zindanê de mirine. Mirina her du lehengan jî derasayî ye. *Memê Alan* di zindanê de nêzî Xwedê dibe lê ji bo Zîna Zêdan em nikarin vê yekê bibêjin. Di *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî de hem Zîn hem jî Mem ji evîna beşerî derbasî evîna îlahî dibin. Piştî mirina Mem her du Zînên me jî di nav heftêkê de mirine. Lehengên her du berheman jî di gorekê de hatine binaxkirin. Di vir de mirin wan ji hev neqetandiye, li hemberê vê gihîştina evîndaran û qedandina êş û elemên jiyanê ye.

3.11. Motîfên Derasayî: Destana *Memê Alan* ji serî heta dawiyê derasayî hatiye xemilandin. Hinek mînakên derasayî: Bavê Memî sêva ku Xoce Xizir daye wî dixwe û Mem tê gerdûnê, navlêkirina Memî jî ji aliyê Xoce Xizirê ve pêk tê. Hevdîtina *Memê Alan* û Zîna Zêdan jî ji aliyê periyên ve dibe, Memî bi Xoce Xizir re riya şeş mehan di nav pazdeh rojan de derbas dike, hespa Memî Bozê Rewan ji behrê tê derxistin, kurê Hesên ku di şewata mala Hesên de miriye bi diayên Mem cardin vejîyaye. Dengbêj û çîrokbejên me nexwestine ku kurikêkî biçûk bikujin dilê guhdaran pê bişewitînin ji ber ku şewata mezin veşartina ji bo mirina Mem û Zîn e. Dema ku Mem di zindanê de bû, kesayetên pîroz ên Qureyşîyan tîn

xewna Memî agahiya Mirina Mem û Zînê didin. Di *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî de derasayî me tenê binaxkirina Zînê de dît, ew jî ji termê Memî sê caran deng tê. Dema ku Zînê binax dikin, Mîr Ezîn deng li terma Memî dike; Memî evîndara te hat, Mem jî dibêje, ay bi xweşî û li serçavan hatî. Em dikarin ku li vir de bibêjin berhema Xanî li gorî Destana *Memê Alan* berhemekê realîst e.

3.12. Motîfa Nameyê: Mirovên ku ji hevdu dûr bibûn, bi nameyan ji hev agahdar dibûn. Yê ku name ji hev re nivîsîne, hinek simbol bi kar anîne, nameyên bêhndar û nameyên şewîtandî. Şewitandina koşa nameyê tê wateyên cuda, evîndar binivîse; evîna te dilê min şewîtand lê carinan ji bo agahiyên xerab jî koşa nameyan hatiye şewitandin. Dema ku koşa namê bê şewitandin xebera reş e. Di destana *Memê Alan* de motîfa nameyê heye, *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî de ev motîf tûne ye. Ev motîf di destana *Memê Alan* de, li du ciyan heye û her du ciyan de jî ji bo agahiya mirina *Memê Alan* hatiye bikaranîn. Sitî piştî mirina *Memê Alan*, nameyeke koşa wî şewîtandî, bi riya Mîr Şem re, ji birayên Celaliyan re şandiye. Hesên jî malbata *Memê Alan* re nameyeke bi riya Mîr Şem re dişîne. Her du name jî agahiya mirina Memî ye.

3.13. Motîfa Birîna Guliyên: Di kevneşopiya Kurdan de, birîna guliyên, di dema şîne de pêk tê. Piştî mirinê, keç û bûkên Kurdan guliyên xwe dibirîn. Sedema vê porbirinê jî mezinbûna şewata dilan rave dike. Ev motîf tenê Destana *Memê Alan* de heye. Piştî mirina Memî keç û qîzên Mixribê guliyên xwe birîne.

3.14. Motîfa Roniyê: Motîfa ronî motîfekî olî ye. Di mirina her du Meman de jî ev motîf hatiye bikaranîn. Wateya derketina bihuştê dide, her du Mem jî dema ku mirine ronahiyek ketiye zindanê. Ev jî tê wateya bêgunehiya kesên mirî. Ev motîf di nav gelên Misilman de wek baweriyekî bi cî bûye û hê jî heye.

3.15. Motîfa Jimarê: Dema ku em tevahiya her du berheman jî dinêrin motîfa jimarê di destana *Memê Alan* de pir zêde ye, em dikarin bibêjin ku destana *Memê Alan* ji destpêkê heta dawiyê bi motîfa jimarê hatiye xemilandin. Bi taybetî jî jimara sê û heft zêde ne. Em ê li jêr mijara motîfan binirxînin, lê em bi kurtasî li ser vê yekê bisekinin, ji ber ku motîfa jimarî bi serê xwe mijareke girîng û berfireh e.

Hinek mînak ji despêka destana *Memê Alan*:

Bajarê Mixribê bajarekî ezîm î pir giran e
 Li ser heft çîyan e
 Li ser sê sed û şêst û şeş qapiyan e
 Her qapîkê li ser sê sed û şêst î şeş walîlixan e
 Her walîlikê li ser sê sed û şêst û şeş midirlixan e

Destana *Memê Alan* bi vê wêneyê dest pê dike. Jimara sê di destana *Memê Alan* de gelek caran hatiye bikaranîn:

“Dilê min lîyan e sê cara lîyan e”

Ev peyv di destana *Memê Alan* û ji devê Memî û Zînê gelek caran hatiye bilêvkirin. Jimara sêyê; sê bira; Elî, Emer, Elmas Beg in. Sê keçên periya; Tavbano, Heyvbano, Stêrbano ne. Sê birayên Celaliyan; Hesen, Qeretacdîn, Çeko ne. Zîna Zêdan û Çeko destgirtiya sê salan e, Sitî û Hesen sê salî zewicîne. Mêvaniya sê rojan, bajarê Cizîrê li ser sê taxane. “Jimara yekî Xwedê nîşan dide. Yekemîn jimara pîranî du ye $(1+2) = 3$. Xwedê û duyîtîya Adem û Havva dibe sisê. Wekî ku jimara pîroz e. Di serdema berê de Pythagoras, jimara $(3+1) = 4$ pîroz bûye û $(3+4) = 7$ dibe. Jimara heft jî veguherandina weke ku rewşa jimara herî îtîbar e” (Mem, 2005:43). Zîna Zêdan û Memê Alan şeş meh ji ber evîne nexweş ketin. Bajarê Mixribê û Cizîrê bi qasî riya şeş mehan ji hev dûr in. Memî ji Hesen re got: dilê min arê heft firinan e, Zîna Zêdan piştî Mem heft roj şûnde miriye, bajarê Mixribê li ser heft çiyayên e. Jimara heft di hin beşên din de jî derbas dibe. Di baweriya ola Îslamî de bihuşt heşt qat e, gerdûn heft qat e, dojeh jî heşt qat e em ji vir jî dikarin bibêjin ku di bingeha motîfên jimarî de baweriya ola Îslamê heye. Em dikarin van mînakên hîn dirêj bikin lê me bi kurtasî rave kir.

ENCAM

Di dawiyê ve berawirdiyê de, me dît ku berhema Xanî li gorî destana *Memê Alan* berhemeke realîst û nûjen e. Xanî nêrînên xwe bi sembolan ravekiriye. Destana *Memê Alan* li gorî *Mem û Zîna* Ehmedê Xanî derasayî û bi motîfan ve hatiye xemilandin. Her çiqas dîzayn û wateyên wan ji hevdu di hinek ciyan de cuda, di hinek ciyan de jî mînanê hevdu jî bin, her du berhem jî cureyên nezmê ne. Ji aliyê teşe ve cudatîyên wan ew e ku *Mem û Zîna* Xanî li gorî mesnewiyên hatiye saz kirin ji ber vê jî li gorî vê rêbazê û bi qalibên erûzê tînan nivîsîn, di nava xwe de jî ji beşan pêk tê. Destan berhemên devkî û nezmê ye. Ji aliyê dengbêjan ve tînan stran ji ber vê yekê jî guhertînan çê dibe. Di destanan de taybetiya gelek kes û herêman heye. Destan çiqas belavbûne ewqas jî guherîne û dewlemend bûne.

Di her du berhemên de jî ziman, zimanê Kurdî ye, bajarê Cizîra Botan wargeha her du berhemên e. Guhertina gustîlkan, lîstika kişikê, şewitandina mala Sitî motîfên hevbeş in. Xwarina sêv di olê Îslamê de bûye sedema qewirandina bihuştê û sedema zêdebûnê. Di destana *Memê Alan* de jî bûye sedema zêdebûnê. Di hinek motîfan de jî tezdadî hene. Hinar di nava gelan de wek fêkiyê derman tê dîtin, ev jî ji baweriya olê Îslamê tê ji ber ku di Qurana Pîroz de jî derbas dibe. Di destana *Memê Alan* de ev derman û jehr dikeve nava hev ev jî tezdadiyek e. Di her du berhemên de jî mirin encam nîne, beravajiyê ve, mirin evîndaran gihandiya hevdu. Di destana *Memê Alan* de pirole û derasayî gelek zêde ye. Di encama berawirdkirina motîfan de bingehe motîfa mirin, ronahî, sonxwarin, Xoce Xizir û derbasbûna ji evînek beşeriyê evînek îlahî girêdayî baweriya olê Îslamê ye. Em dikarin motîfan girêdin bi baweriya olê Îslamê û çanda Kurdan.

Em ji beytên û naverokên *Mem û Zîn* fehm dikin ku Xanî di bandora destana *Memê Alan* de maye. Lê em nedikarin bêjin ku ev berhem heman tişt in, ne jî ji hev cuda ne. Gelo çima destana *Memê Alan*? Di nav destanên Kurdî yên din de çima di bandora destana *Memê Alan* de mayî? Dema ku me ev xebat kir me dît ku, Xanî li gorî dema xwe mirovekî rewşenbîr û zanyar e. Agahiyên Xanî ji destanên Kurdî yên din û netewên biyanî jî hebû. Xanî di medresê de ji zarokan re çîrok û efsaneyên Kurdî vegotine. Dema ku em wan taybetiyên bînin ber çavan em dikarin bêjin Xanî ev destana hibijartiya. Xanî, bêxwedîtîya Kurdan, ji xwe re

kiriye mijarek sereke ango bi awayekî din, mijarên wî yê sereke neteweya Kurd e. Di destana *Memê Alan* de dewleta Kurdan heye, *Memê Alan* jî kurê padîşahê Kurdan e. Navaroka vê çîrokê bi nêrîn û ramanên Xanî ve li hev hatiye. Fikir û ramanên xwe bi evîna Mem û Zînê kesandiye, vegotinên xwe bi sembolan û bi awayekî feylesofî bi kar aniye. Ev berhem ne bi tenê çîroka evîna *Mem û Zînê* ye. Di berhema Xanî de Mem gelê Kurd, Zîn azadî, Beko jî astengiya li ser riya azadiyê simbol dîke. Heke em wan tiştan bînin ber çavan em dikarin bêjin ku Xanî, di bandora destana *Memê Alan* maye û naveroka vê çîrokê girtiye û li gor nêrînên xwe ji nû ve nivîsîn.

Berawirdiya me li ser du berhemên hat çêkirin yek devkî yê din jî nivîskî ye. Her du berhem jî berhemên heman çandê lê demên cuda ne. Mebesta me li vir rexneya berhemên nebû, em li ser manendî û cudatîyên wan sekinin. Encamên dawîya xebatê, encamên teqez nînin.

ÇAVKANÎ

- Alan, R. (2013). Bendname: Li Ser Ruhê Edebiyatekê. İstanbul: Weşanên Peywend
- Aytaç, G. (2003). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi. İstanbul: Say Yayınları
- Aydoğan, İ. S. (2014). Guman 2. Wêjeya Kurdî û Romana Kurdî: Stenbol: Weşanên Rupel
- Cihani, P. (2013). Şîroveya Mem û Zîna Ehmedê Xanî: İstanbul: Nûbîhar
- Lescot, R. (2013). Memê Alan. İstanbul: Avesta Basın Yayın
- Mem, H. (2005). Mem û Zîn İdeal Memê Alan Destan Masalı: İstanbul: İstanbul Kültür Enstitüsü Yayınlar
- Sağnıç, F. H. (2002). Dîroka Wêjeya Kurdî: Stenbol: Weşanên Enstituya Kurdî ya Stenbolê
- Wikander, S. (1996). Antolojiya Tekstên Kurdî: İstanbul: Weşanxana Orfeus
- <http://mukaddime.artuklu.edu.tr/documents/Makaleler/Sayi3/85.pdf>
- (Dîrok; 29.05.2015, saet; 14:25)
- http://www.nefel.com/epirtuk/pdf/rohat_alakom_folklor_u_jinen_kurd_02.pdf?NR:125
- (Dîrok; 25. 03. 2015, saet; 15:30)